
Balanç de deu anys del pràcticum de pedagogia a la Universitat de Barcelona

10-year balance of the Pedagogy practicum at the University of Barcelona

Núria Rajadell Puiggròs,^a Assumpta Aneas Álvarez,^b

Jorge Luis Méndez Ulrich^c i Mònica Ferré Tobaruela^d

^a Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: nrajadell@ub.edu

^b Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: aaneas@ub.edu

^c Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: jordi.mendez@ub.edu

^d Universitat de Barcelona (Barcelona).

A/e: mferre@ub.edu

Data de recepció de l'article: 16 de novembre de 2020

Data d'acceptació de l'article: 26 de gener de 2021

Data de publicació de l'article: 20 d'abril de 2021

DOI: <https://doi.org/10.2436/20.3007.01.155>

Resum

Aquest article exposa una revisió narrativa de la producció científica generada al llarg dels darrers deu anys per part de la coordinació del pràcticum del grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona, a través del Grup d'Innovació Docent Consolidat PRAXIS. A partir d'un enfocament bibliomètric, es van detectar un total de catorze articles i nombroses participacions a congressos i capítols de llibre des del 2010 fins al 2020, que es presenten en ordre cronològic i que permeten una reflexió crítica al voltant de tres eixos d'anàlisi constant del

grup PRAXIS: el currículum, la metodologia i l'avaluació. Aquests aspectes, que són els que han conduït el model de les pràctiques externes actual, s'han abordat de manera transversal i continuada en les diferents publicacions derivades de l'activitat del grup. Tanmateix, mitjançant la revisió s'han detectat tres etapes històriques en les quals el focus s'ha centrat en un d'aquests eixos temàtics al llarg del temps, i seguidament es presenta el desenvolupament històric de la recerca desenvolupada en relació amb cada un d'aquests tres eixos. Amb l'evidència extreta de la recerca, validem la funcionalitat del model de pràctiques i la seva possible transferència a altres universitats. Finalment, des de la coordinació del pràcticum, contemplant la situació d'excepcionalitat provocada per la COVID-19 i els nous reptes educatius que se'n deriven, s'estan plantejant en aquests moments orientacions de canvi i millora, i s'identifiquen possibles noves línies d'investigació que orientaran la recerca del pràcticum, tant a curt termini, per assolir els reptes que planteja la situació actual, com a llarg termini.

Paraules clau

Pràcticum, pedagogia, recerca, avaluació.

Abstract

This article presents a narrative review of the scientific production generated over the last 10 years by the coordination department of the Pedagogy degree practicum at the University of Barcelona, through the consolidated teaching innovation group PRAXIS. Following a bibliometric approach, a total of 14 articles and numerous participations in conferences and book chapters were detected from 2010 to 2020. These are presented in chronological order and allow a critical reflection on the PRAXIS group's 3 lines of constant analysis: curriculum, methodology and evaluation. These aspects, which have led to the current model of external internships, have been addressed in a transversal and continuous way in the different publications stemming from the group's activity. This review, however, has allowed three historical stages to be detected in which the focus has been on one of these thematic lines over time. After establishing these stages, the historical development of the research carried out in relation to each of the three lines is presented. With the evidence extracted from the research, we validate the functionality of the internship model and its possible transfer to other universities. Lastly, contemplating the situation of exceptionality caused by the Covid-19 pandemic and the new educational challenges that derive from it, the coordination of the practicum proposes orientations of change and improvement, identifying possible new lines of research that may guide the Practicum's endeavours to meet the challenges posed in the current situation and in the long term.

Keywords

Practicum, pedagogy, research, assessment.

Introducció

Des de la primera incorporació d'una matèria de pràctiques a l'ensenyament de pedagogia de la Universitat de Barcelona, l'any 1994 —primer llicenciatura i actualment grau—, concretament a la Facultat de Pedagogia —actualment Facultat d'Educació—, hi ha un equip de coordinació de caire interdepartamental que ha estat vetllant per al seu bon funcionament i optimització, tant acadèmicament com professionalment. Amb el pas dels anys, i resseguint els corrents de la gestió universitària, ha passat a ser considerat oficialment, el 2012, Grup d'Innovació Docent PRAXIS i, l'any 2016, Grup d'Innovació Docent Consolidat PRAXIS, per part de la Universitat de Barcelona (UB). Al llarg de tots aquests anys l'equip de coordinació ha participat en una àmplia mostra de projectes universitaris d'innovació docent i de recerca que han anat sorgint, però també ha mantingut una estreta col·laboració amb el Col·legi Oficial de Pedagogia de Catalunya (COPEC), de cara a aprofundir i fer més visible la nostra professió. El 1999, quan teníem el repte de dissenyar el model de pràcticum del nou grau de pedagogia segons les orientacions de l'espai europeu d'educació superior (EEES) (Declaració de Bolonya, 1999) es va fer una síntesi del que serien els horitzons del pedagog i la pedagoga en aquesta primera dècada del segle XXI i del model de pràcticum que podria ser més adequat per a la seva formació (Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, 2009). En aquest sentit, es va respondre d'una manera clara i explícita a la qüestió plantejada per Zabalza (2011, p. 27): «Fa la impressió que, tot i així, generariem una notable incomoditat si preguntéssim als responsables acadèmics de les nostres facultats quin és el model d'aprenentatge en què han basat el Pràcticum de la seva carrera».

Segons Zabalza (2006, 2011), es poden identificar quatre tipus de pràcticum: *a)* el que s'orienta a l'aplicació del que s'ha après; *b)* el que s'orienta a facilitar l'accés a la feina; *c)* el que s'orienta a completar la formació general amb una altra més especialitzada, i *d)* el que s'orienta a enriquir la formació bàsica completant els aprenentatges acadèmics amb l'experiència en els centres de treball. Tanmateix, l'equip de coordinació de pràctiques de pedagogia de la UB es va sentir més proper a l'apreciació de Tejada (2012), sobre la definició de pràcticum, que el diferencia de les pràctiques en els centres de treball. Segons aquest autor, el pràcticum implica una immersió en un escenari real laboral i l'inici d'una socialització professional que va més enllà del projecte professional plantejat en aquest moment de transició per cada alumna o alumne. El pràcticum requereix un context organitzatiu que permeti la plena activació i exercici de les competències professionals del grau, segons una actuació real, autònoma i que suposi l'assumpció de la plena responsabilitat en la seva execució per a l'alumnat. Per tant, la immersió en l'organització de pràctiques demana a l'alumnat que respongui a les exigències de la realitat laboral, que faci front als requeriments i necessitats generades per l'operativa, l'estratègia i l'organització. També que resolgui els problemes que puguin anar sorgint des dels aspectes humans, materials o bé tècnics, inherents al funcionament de qualsevol institució en la qual pugui treballar un pedagog o pedagoga. Tot això requereix que l'alumnat disposi d'un «cúmulo de recursos (sabers) competencials per a activar» (Tejada, 2006) i, per tant, només es pot concebre al final del procés de formació institucionalitzada o bé en estades llargues a la institució de pràctiques. Aquest model de pràcticum, fonamentat en el desenvolupament de les competències i des d'un enfocament per competències remet, ineludiblement, als escenaris socioprofessionals; d'aquí que, dins el marc legal del pla d'estudis, es va optar

per distribuir la matèria del pràcticum del grau de pedagogia en tres assignatures obligatòries que es despleguen progressivament al llarg del grau: professionalització i sortides laborals I (PSL-I), professionalització i sortides laborals II (PSL-II) i pràctiques externes (PEX).

PSL-I proporciona a l'estudiant el primer coneixement del món del treball, les diferents sortides professionals i diverses estratègies i recursos per desenvolupar les seves pròpies expectatives; sempre en grup reduït i en el marc de l'aula. A PSL-II es desenvolupen competències i eines de recerca en el mercat laboral, a partir de la simulació de la realitat professional, tot desenvolupant un projecte d'autoocupació i emprenedoria. Un recorregut que s'inicia amb el mapatge de la professió, prossegueix amb la simulació i acaba amb la immersió en un centre (Rajadell *et al.*, 2014). Els divuit crèdits de l'assignatura de pràctiques externes (PEX) s'estructuren al voltant de tres bases:

- La immersió de l'estudiantat en una organització laboral on es treballa el fet educatiu/formatiu, des d'una perspectiva sistèmica (perquè s'entén l'organització com un sistema complex) i holística (perquè condueix a la integració unitària i globalitzadora dels diferents coneixements de la persona).
- L'acompanyament individualitzat per part del tutor o tutora de la Universitat. Esdevé molt important el paper que té el tutor o tutora com a fil conductor per afavorir les interrelacions amb el tutor o tutora de la institució de pràctiques (des de l'inici mateix, en el seguiment i en el tancament de les pràctiques) i com a acompanyant en el creixement i l'aprenentatge professional de l'estudiant (Correa, 2010).
- Els seminaris de pràctica reflexiva (SPR), que s'estableixen al voltant d'una comunitat de pràctica.

Els SPR (Vilà i Aneas, 2013) es van dissenyar prenent com a base els fonaments següents: *a)* l'aprenentatge no formal tàcit adquirit en el centre de treball (Eraut, 2000), que es feia explícit i es reconstruïa progressivament; *b)* el model de pràctica reflexiu R5 de Domingo (2009, 2010), que integra una seqüència d'activitats individuals i col·lectives d'aprehensió, reconfiguració i expressió; *c)* les «comunitats de pràctica» proposades per alguns autors (Vásquez, 2011; Wenger, 2001), i *d)*, també es va tenir en compte, la metodologia de l'aprenentatge basat en problemes —ABP— (Morales i Landa, 2004). En aquest punt cal esmentar el paper del contingut curricular en el pràcticum de pedagogia de la UB. En els SPR s'ha procurat articular tant elements teòrics com pràctics, responnent a la demanda de Zabalza (2011), qui alertava de l'«escassa atenció prestada als continguts d'aprenentatge». Així doncs, el programa de continguts sustenta teòricament l'anàlisi de l'organització així com les competències transversals i algunes de les específiques detallades en el pla docent de l'assignatura de les PEX, complementant la fonamentació aportada des de les restants assignatures obligatòries i optatives que configuren el grau.

El nostre model de pràcticum ha anat evolucionant gràcies a les aportacions dels diversos projectes de recerca competitiu (REDICE) que s'han desenvolupat, així com a les dels projectes d'innovació docent (PID), aconseguits des dels vicerectorats

corresponents (projectes PMID¹ i RIMDA²) de la Universitat de Barcelona. El curs 2019-2020, arran de la COVID-19 i tots els efectes que han tingut lloc sobre la comunitat universitària, el currículum i les organitzacions de pràctiques, ha representat un moment idoni per fer una aturada i analitzar els aprenentatges, fites, límits i recursos que s'han generat en aquest model formatiu. Aquest article té per objectiu fer una anàlisi bibliomètrica i documental sobre els resultats de les recerques desenvolupades al voltant de les pràctiques externes del grau de pedagogia a la Universitat de Barcelona. Aquesta cerca té una triple finalitat: 1) divulgar el model de pràctiques externes de la UB, per oferir propostes transferibles a altres universitats; 2) generar una síntesi dels principals aprenentatges obtinguts a través de la trajectòria de la qual gaudeix el nostre model de pràcticum, i 3) disposar d'un pla projectiu que pugui fonamentar les particularitats i característiques envers un nou model de pràcticum que forçosament sorgirà després de la implementació de la docència híbrida com a conseqüència de l'actual crisi sanitària mundial.

Mètode

Aquest treball planteja una revisió narrativa i reflexiva de l'evolució de l'actual model de pràcticum del grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona al llarg d'aquesta darrera etapa i un repàs respecte a quins han estat els principals eixos temàtics que s'han desenvolupat, com s'han reflexionat i treballat els aspectes curriculars, metodològics, avaluatius i d'impacte social i acadèmic d'aquest model des de la seva creació fins avui, per tal de detectar els aspectes de millora i poder preparar els reptes de futur que ha d'afrontar el pràcticum d'acord amb les transformacions socials i del mercat laboral que s'estan imposant en el moment present, especialment a partir de la crisi sanitària provocada per la COVID-19.

Per assolir aquest objectiu, s'ha emprat un enfocament bibliomètric de la producció científica dels membres del Grup d'Innovació Docent del Pràcticum de Pedagogia de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona PRAXIS. A tal efecte, s'han identificat les produccions científiques dels diferents membres del grup, derivades de publicacions amb revisió externa aparegudes en revistes acadèmiques, actes de jornades i congressos, i capítols de llibre. Aquest procediment s'ha portat a terme en dues etapes: *a)* en un primer moment, s'identifica tota la producció científica dels membres del grup en el període 2010-2020, a través de la pàgina web del grup (<http://www.ub.edu/praxis/ca/content/inici>) i *b)* després, es fa una consulta directa a les persones que han format part del grup PRAXIS en aquest període sobre les publicacions derivades de la seva recerca i relacionades amb les pràctiques de pedagogia a la Universitat de Barcelona.

1. PMID: Programa de Millora i Innovació Docent de la Universitat de Barcelona, depenent del Vicerectorat de Política Docent de la Universitat de Barcelona.

2. RIMDA: Programa de Recerca, Innovació i Millora de la Docència i l'Aprenentatge, depenent del Vicerectorat Docència i Ordenació Acadèmica de la Universitat de Barcelona.

Anàlisi bibliomètrica

Recopilades les publicacions incloses en la revisió, es va fer el buidatge d'aquests treballs, per tal d'identificar els diferents eixos temàtics que s'han desenvolupat al llarg de l'aquesta etapa del pràcticum, així com els diferents períodes en els quals aquest eixos han configurat el tema principal de reflexió en el si de l'equip de PRAXIS (es mostra de manera detallada en l'annex 1). Per realitzar aquest buidatge es va generar una matriu de doble entrada en la qual un dels eixos correspon al període cronològic i l'altre està configurat per categories *a priori* que han permès identificar les principals troballes:

- **Aspectes curriculars:** continguts que configuren les matèries.
- **Aspectes metodològics:** manera com s'imparteixen els continguts, estratègies formatives.
- **Aspectes avaluatius:** temàtiques, enfocament competencial, avaluació i acreditació dels centres de pràctiques...

Un cop dut a terme aquest procés, es va generar una síntesi narrativa, reflexiva i crítica de cada període específic de les PEX.

Tal com es mostra en la taula 2, s'han identificat vint-i-cinc unitats d'anàlisi, entre articles de recerca publicats a revistes amb avaluació externa, publicacions derivades de la participació a congressos i jornades per part d'alguna persona o algunes persones del grup i capítols de llibre. Per tal d'evitar un elevat nombre d'autocitacions, ja que les autores del treball som també membres del grup PRAXIS, el conjunt d'unitats d'anàlisi es presenten en l'annex 1. Tanmateix, aquesta bibliografia també és accessible a través de la pàgina web del grup d'innovació docent, abans especificada.

TAULA 1

Unitats d'anàlisi detectades mitjançant la revisió bibliomètrica

	Nombre de publicacions
Articles de revista amb avaluació externa	14
Llibres i capítols de llibre	2
Publicacions derivades de congressos i jornades	9
Total	25

FONT: Elaboració pròpia.

Ja identificades les unitats d'anàlisi, es va procedir a la identificació de grans eixos temàtics a partir de l'anàlisi crítica del contingut d'aquestes publicacions i es van agrupar en diferents períodes temporals, per tal de poder representar quines han estat les qüestions més presents al llarg de la història del model de pràcticum proposat per PRAXIS, així com de quina manera s'ha anat construint fins a arribar a la seva configuració actual.

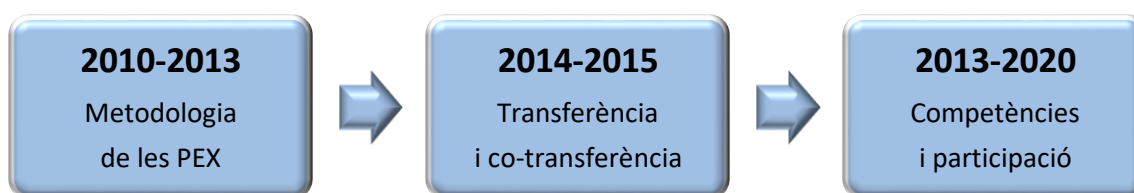
Resultats

Evolució històrica de la recerca sobre el model de pràctiques externes

De l'anàlisi documental se'n deriven quatre grans períodes en l'evolució del model de PEX i en els interessos de recerca del grup, que es resumeixen gràficament en la figura 1. En primer lloc, entre els anys 2010 i 2013 es pot parlar de l'etapa de creació i consolidació del model, en la qual els principals temes de reflexió i recerca dins el grup tenen a veure essencialment amb aspectes metodològics i d'avaluació del model mateix, així com també amb la seva capacitat per desenvolupar les competències dels pedagogs i pedagogues en les entitats de pràctiques i la futura pràctica professional. Després, entre 2014 i 2015 la transferència i cotransferència entre les pràctiques externes i els àmbits propis de la professió de pedagog centren la producció científica del grup (Martínez *et al.*, 2016, entre d'altres), tot i que es manté un important interès en la recerca relacionada amb l'àmbit curricular i en els aspectes d'avaluació de l'assignatura. L'anàlisi i reflexió entorn del treball de les competències professionals dels pedagogs i pedagogues mitjançant les pràctiques del grau configurarà l'eix temàtic de més interès i protagonisme en el grup, des del 2016 fins a l'arribada de la pandèmia, si bé l'avaluació i, especialment, l'estudi de les competències professionals han estat temes centrals del grup PRAXIS des de la seva creació. En el moment actual, el focus d'actuació i de reflexió se centra en l'impacte provocat per la situació sanitària i en les adaptacions que s'han hagut i s'estan portant a terme, així com totes aquelles que haurà d'experimentar l'assignatura de pràctiques externes, tenint en compte les casuístiques que l'estan afectant des de l'arribada de la COVID-19 com, per exemple, la possibilitat de virtualitzar la tasca de tutorització de l'estudiantat, o bé les adaptacions metodològiques i avaluatives, pensant en tot moment a garantir al màxim la qualitat de les pràctiques externes.

FIGURA 1

Resum de l'evolució cronològica dels interessos i línies de recerca relacionades amb les pràctiques externes

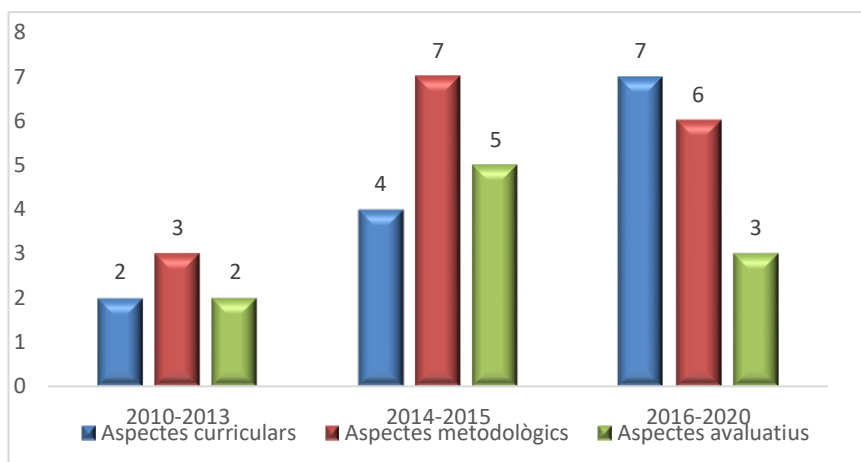

FONT: Elaboració pròpia.

La figura 2 resumeix quina ha estat la rellevància que s'ha atorgat als aspectes curriculars, metodològics i avaluatius, en funció del nombre i del tipus de publicacions, en cadascun dels períodes detectats a través d'aquesta anàlisi documental.

FIGURA 2

Buidatge de contingut de les publicacions per eixos temàtics tractats en cada etapa

FONT: Elaboració pròpia.

El treball dels aspectes curriculars al llarg dels deu anys d'existència del model

Des dels inicis del pràcticum, l'eix principal del debat i de l'estudi del grup ha estat la configuració del perfil professional de les pedagogues i pedagogs, i la definició dels continguts curriculars de les estades de pràctiques, donada l'heterogeneïtat de centres i tasques a desenvolupar en aquestes permanències de pràctiques. En relació amb això, la reflexió ha girat al voltant de dos aspectes o preguntes fonamentals: a) quines competències professionals han de treballar-se en el pràcticum i de quina manera? i b) quines característiques han de complir els centres de pràctiques per garantir aquests aprenentatges competencials?

De fet, aquestes competències estan definides des de l'origen del model de PEX de PRAXIS en vint-i-vuit indicadors (entre competències transversals i específiques), però fruit de la reflexió que ha anat mostrant progressivament la rellevància de l'enfocament competencial al llarg del temps, i donada la complexitat en termes d'avaluació de tutors o tutores universitaris, l'any 2015 es publica, a la revista *Procedia*, un estudi de caire factorial que permet resumir en sis grans dimensions les competències de les PEX. Els resultats d'aquesta anàlisi es resumeixen en la taula següent:

TAULA 2

Agrupament factorial de les competències de les PEX

<i>Blocs competencials</i>	<i>Descripció</i>
Competències tècniques o específiques de la professió	Capacitat de dissenyar, implementar, avaluar i desenvolupar accions, programes i recursos educatius.

Competències requerides per treballar amb altres professionals, entorns i cultures	Capacitat per treballar eficientment amb professionals de diverses disciplines i camps professionals, de diverses cultures i en diferents entorns.
Valors actuals: compromís ètic, emprenedoria i innovació	Capacitat d'actuar èticament i amb una actitud emprenedora i innovadora.
Competències per a la societat del coneixement	Capacitat d'adaptació al canvi en la societat del coneixement i accedir, gestionar i crear recursos i tecnologies de la informació.
Autoregulació en diferents entorns i sistemes	Capacitat de comunicar-se segons els entorns i els interlocutors per diversos mitjans.
Desenvolupament individual i col·lectiu	Capacitat d'autoconeixement per a un desenvolupament personal i professional col·laborant activament en la societat.

FONT: Rubio *et al.*, 2015.

La perspectiva del grup PRAXIS quant a la recerca, en general, i quant a la relacionada amb l'adquisició de competències, en particular, sempre s'ha dut a terme des d'un enfocament participatiu, donant veu als principals protagonistes del procés: l'estudiantat, aspecte que es valora com a molt enriquidor. Això queda palès pel fet que en la majoria dels estudis realitzats s'ha incorporat la veu d'aquest col·lectiu, com és el cas dels estudis publicats a la *Revista Catalana de Pedagogia* (Aneas *et al.*, 2020), a la *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, REICE (2019), a llibres com *Investigar con y para la sociedad* (2015), així com a diversos congressos com el V Congrés Internacional UNIVEST 2015, celebrat a Girona. D'aquesta línia de recerca se'n deriva que l'aspecte clau per l'estudiantat a l'hora d'adquirir els aprenentatges curriculars és que el centre de pràctiques garanteixi el treball, no de totes les competències curriculars, sinó que permeti el treball intensiu d'un nombre reduït d'aquestes competències, d'acord amb la tipologia de centre de què es tracti i de la tasca pedagògica que s'hi dugui a terme. Això va en la línia de l'estudi publicat a *Procedia* (2015), en què es manifesta que un elevat nombre de competències curriculars no resulta operatiu didàcticament i avaluativament, però sí que cada centre aportï una experiència d'aprenentatge ajustada i realista a la seva pràctica professional quotidiana.

D'altra banda, quan parlem de competències no estem parlant únicament de les competències curriculars que han d'assolir l'estudiantat al llarg del pràcticum, sinó de les competències necessàries pels tutors i tutores (tant universitaris com dels centres de pràctiques), per tal de garantir el correcte assoliment dels objectius curriculars de les pràctiques. En aquest sentit, les principals competències clau per una adequada tutorització de les PEX detectades provenen d'un bon coneixement de la institució i de la tasca professional que s'hi porta a terme, així com de les habilitats comunicatives i empàtiques de la persona que exerceix de tutor o tutora a la institució de pràctiques.

Amb l'arribada abrupta de la COVID-19, els esforços s'han hagut de centrar a poder assegurar no només la realització de les pràctiques, sinó en com es pot garantir l'assoliment d'aquestes competències en aquells casos en què les estades de pràctiques s'han de dur a terme prioritàriament en modalitat virtual. En aquest sentit, s'ha anat contrastant la gran importància de fomentar la participació de l'estudiantat dels i les estudiants en l'avaluació de l'assoliment de les competències establertes en el pla docent de PEX i de la qualitat dels centres de pràctiques per afavorir-ne l'adquisició, tal com es desprèn de l'article publicat a la *Revista Catalana de Pedagogia* (Aneas et al., 2020), que ja aporta una sèrie de resultats prometedors pel que fa als aprenentatges competencials, malgrat les adaptacions que ha imposat la forta virtualització de les PEX en alguns casos. Aquests resultats suggereixen, fins i tot, una major valoració en l'adquisició de competències per part dels tutors i tutores universitaris, dels del centre de pràctiques i de l'estudiantat que han patit aquesta afectació, en comparació amb aquells que les havien pogut finalitzar presencialment.

Evolució dels aspectes metodològics

La metodologia ha esdevingut, des de l'any 2013 i fins a l'actualitat, un dels eixos principals que, de manera continuada, s'ha sotmès a revisió. El pràcticum, compost per tres assignatures obligatòries al grau de pedagogia (PSL-I, PSL-II i PEX), ha previst des dels seus inicis una línia metodològica ajustada a cadascun dels tres plans docents que el configuren. En tant que cadascuna de les matèries s'imparteix en un curs diferent, i malgrat el consegüent i evident contrast competencial treballat en cadascuna, totes tenen un objectiu comú: preparar l'alumnat per a la seva futura immersió en el món laboral. És per aquest motiu que la metodologia emprada al pràcticum esdevé un element essencial, ja que és precisament aquesta la que guia el contingut i propicia un bon assoliment de les competències plantejades. A continuació, exposarem l'evolució metodològica de l'assignatura cabdal del pràcticum: les pràctiques externes.

L'assignatura de pràctiques externes (PEX) opta des dels seus inicis per una metodologia que garanteixi la immersió de l'alumnat en una organització externa a la facultat i complementa aquesta immersió amb els SPR entre l'alumnat i el tutor o tutora de la Universitat, que han de permetre la reflexió al voltant de la relació existent entre el saber teòric i el saber experiencial en la vida professional. Aquestes sessions de pràctica reflexiva, que consisteixen en trobades pedagògiques que es duen a terme amb certa periodicitat i de forma col·lectiva entre el tutor o tutora i el seu grup d'entre cinc i deu alumnes, s'ha anat avaluant i reformulant de manera continuada durant els darrers anys. Els resultats obtinguts en totes les investigacions (Vilà i Aneas, 2013; RIDU, 2016; *Revista Pràcticum*, 2018) han sigut positius. De fet, aquestes sessions han estat l'element pedagògic del pràcticum millor valorat en diverses ocasions; tutors i tutores universitaris, tutors i tutores de les institucions i alumnat conceben aquests seminaris com una potent estratègia metodològica per a l'aprenentatge del coneixement teòric i les competències més pràctiques. La bona acceptació d'aquesta metodologia avala la utilitat d'aquestes sessions compartides, en les quals és la pròpia experiència de la persona en el context en què es troba i la reflexió que realitza de la pròpia pràctica, la que genera aprenentatge.

L'any 2012 entra a debat la interrelació entre les PEX i el treball de fi de grau (TFG), però no és fins al 2016, amb l'estudi publicat a la *RIDU: Revista d'Innovació Docent Universitària*, que s'obtenen resultats significatius en relació amb la satisfacció de l'alumnat que ha vinculat ambdues assignatures. Es verifica que la percepció d'adquisició de competències de l'alumnat que ha vinculat les PEX amb el TFG és més elevada que aquell que no les ha vinculat. Aquests resultats avalen la vinculació, en què es propicia la connexió dels problemes del món laboral amb la part més acadèmica i s'afavoreix una interacció que nodreix l'alumnat en el desenvolupament de les competències abans de finalitzar el grau. A l'estudi es reforça aquesta idea per part de l'alumnat mateix, que expressa directament que adquireix competències específiques en vincular ambdues assignatures, i que d'aquesta manera es potencia la seva pròpia formació integral i professional.

A partir del 2015, amb l'article publicat a la *REIRE: Revista d'Innovació i Recerca en Educació*, el focus d'anàlisi de les pràctiques externes se centra en la co-transferència. Les pràctiques, enteses com a accions de transferència de coneixement, requereixen una actitud col·laborativa per part de la Universitat i per part també de les organitzacions de pràctiques. Aquesta co-transferència i sinergia entre els dos agents, expressada a l'article, planteja la necessitat de redefinir-se des d'una òptica d'horitzontalitat per part dels agents implicats mateixos. En aquesta línia, l'any 2016 es plasma al Congrés Internacional de Docència Universitària i Innovació (CIDUI), l'assoliment de l'objectiu d'establir una definició conjunta del terme *co-transferència* entre universitat i institucions de pràctiques, composta per tres elements: 1) el coneixement de diverses disciplines; 2) la «cultura co» o compromís, col·laboració i cooperació, i 3) l'impacte del resultat. El mateix any 2016, al Congreso Virtual Internacional de Educación, Innovación y TIC, es comença a plantejar la possibilitat de posar en pràctica el concepte mitjançant l'ús d'un espai col·laboratiu en línia, com una comunitat de pràctica virtual.

L'any 2018, amb l'estudi presentat al CIDUI, s'avalua amb bon resultat el disseny de dos entorns virtuals relacionats entre si, que pretenen crear connexions entre els membres per sobre dels límits geogràfics i organitzatius, i que intenten facilitar l'accés a recursos compartits. La valoració de l'espai col·laboratiu en línia per part de les organitzacions de pràctiques és força bona, en destaquen la utilitat de compartir recursos i materials i de difondre ofertes i iniciatives per a l'ocupabilitat dels graduats. L'espai té també una bona acceptació per part de l'estudiantat, que perceben l'entorn fàcil d'usar, fins i tot quan ja estiguin graduats. A dia d'avui, podem dir que hi ha una comunitat de pràctica virtual incipient però amb perspectives d'augmentar, a través d'una intranet de PEX que pretén potenciar aquesta interacció entre estudiants, tutors o tutores i centres de pràctiques.

Evolució dels aspectes avaluatius

L'avaluació és un component del pràcticum que s'ha mantingut en constant actualització i adaptació des dels seus inicis, arran de les demandes dels tutors i tutores de la Universitat, dels centres de pràctiques i de l'estudiantat del grau de pedagogia. Les activitats d'avaluació són enteses des del pràcticum com una oportunitat per generar aprenentatges, com un mitjà de millora permanent, tant des del punt de vista de l'adquisició de coneixements com del procés mateix. L'any 2013 es presenta al Congrés Internacional UNIVEST, l'estudi amb el qual s'inicia un procés de desenvolupament d'una eina que permeti al tutor o tutora de les PEX fer una autoavaluació crítica de la

seva retroalimentació, un instrument que provoqui al professorat la reflexió sobre la seva praxi en la tutoria amb els estudiants.

Un punt que cal destacar rau en la importància que adquireixen les competències en l'avaluació. El nostre pràcticum engloba vint-i-vuit de les vint-i-nou competències específiques i transversals de la titulació. Un dels seus elements clau és precisament l'avaluació d'aquestes competències. Com s'ha vist anteriorment, el 2015 es va publicar un estudi a la revista *Procedia - Social and Behavioral Sciences* en el qual es proposa la síntesi del gran nombre de competències del grau en sis grans grups competencials. Arran de l'estudi es modifica aquesta avaluació de competències de l'alumnat. Fins aleshores, la dinàmica consistia a enviar tres formularis d'avaluació amb les vint-i-vuit competències: un anava dirigit als tutors i tutores de la Universitat; un altre, als tutors i tutores de les organitzacions de pràctiques, i, finalment, l'últim era un formulari d'autoavaluació per a l'alumnat. La modificació es troba en el nombre de competències a avaluar per part dels tutors i tutores del grau i de les entitats. Aquests formularis substituiran el global de les competències per als sis grups competencials dissenyats, per tal de facilitar als tutors i tutores la realització dels formularis.

Entre els anys 2014 i 2016, un dels focus de revisió més presents pel que fa a l'avaluació és el portafolis, una eina que porta a terme l'estudiantat elaborant els seus propis discursos a partir de les reflexions i sentiments viscuts durant el procés de pràctiques, que generen una presa de consciència de les seves pròpies experiències. Tot i que ja es tracta d'una eina d'avaluació assentada a l'assignatura de pràctiques externes, als estudis publicats a la *REIRE* i a la *RIDU* l'any 2014, es planteja la possibilitat d'implementació d'un sistema de portafolis electrònic, amb la finalitat d'ajustar-se a les noves tendències formatives virtuals.

L'any 2015, havent implementat per primer cop el portafolis en format virtual i a fi de validar la nova modalitat de l'instrument, es publica a la *RIDU* un estudi que es proposa conèixer i aglutinar la recepció del portafolis per part de l'alumnat i dels tutors i tutores de la Universitat. L'adaptació virtual és ben rebuda, exceptuant la valoració de la formació prèvia de la plataforma que, de manera general, es considera encara insuficient. L'any 2018, amb l'objectiu de revisar els canvis implementats al portafolis virtual els anys anteriors, es publica un estudi a la revista *Educar*, en el qual s'obtenen uns resultats molt positius. L'alumnat expressa que troba sentit a l'avaluació amb el portafolis en el context de l'assignatura i valora també la reflexió que suposa l'apartat de la memòria d'aprenentatges. El professorat, per la seva banda, constata l'aplicació de competències pròpies de la titulació amb la correcció del portafolis.

Conclusions i discussió

Un dels objectius principals d'aquest treball, a més de donar a conèixer el model de PEX del grau de pedagogia de la UB, era oferir una síntesi dels principals aprenentatges derivats de la recerca del grup PRAXIS en relació amb el model de pràctiques externes del grau de pedagogia, en funció de tres eixos d'anàlisi: els aspectes curriculars, els metodològics i els avaluatius. De l'anàlisi documental se'n deriva que tot i que els tres eixos han despertat l'interès de recerca del grup de forma transversal, hi ha hagut una evolució des dels aspectes metodològics, en els quals es va centrar la recerca en el

període 2010-2013, cap als aspectes relacionats amb el desenvolupament de les competències professionals del pedagog o pedagoga, passant per la transferència i co-transferència. A més, destaca el caràcter participatiu de la recerca, que sempre que ha estat possible, ha integrat el punt de vista de l'estudiantat, fet que ha aportat una gran riquesa als resultats obtinguts.

En relació amb els principals aprenentatges obtinguts pel que fa als aspectes curriculars i avaluatius del pràcticum, la recerca realitzada pel grup revela dos aspectes bàsics que han tingut una gran importància al llarg del recorregut de recerca del grup: 1) el portafolis com a estratègia metodològica (sigui virtual o no) i 2) l'ensenyament i l'avaluació de competències per la formació de l'estudiantat. Pel que fa al portafolis, aquest ha mostrat un gran potencial com a element formatiu i autoavaluatiu que fomenta la reflexió sobre la pràctica professional. Respecte a l'avaluació de les competències, tot i ser una qüestió de gran complexitat donat que són nombroses (vint-i-vuit en el cas del grau de pedagogia a la UB), la recerca suggereix que aquestes es poden condensar en sis grans grups competencials, tant pel seu treball durant les pràctiques, com per la seva avaluació: 1) competències tècniques, 2) per al treball amb altres professionals, 3) valors i compromís ètic, 4) competències per a la societat del coneixement, 5) autoregulació i 6) desenvolupament individual i col·lectiu.

Pel que fa a l'eix de metodologia, al pràcticum de la UB sempre s'ha apostat per un enfocament d'immersió en una experiència professional, que permet reflexionar sobre la relació entre teoria i pràctica, mitjançant els SPR, que tenen una alta valoració tant per part dels i les estudiants com per part de tutors i tutores universitaris i dels centres de pràctiques. Un altre aspecte metodològic rellevant és que s'ha observat que aquells i aquelles estudiants que vinculen les pràctiques al treball de fi de grau mostren un millor aprenentatge de competències i una satisfacció més gran amb l'experiència de les dues assignatures. La co-transferència entre estudiants, centres de pràctiques i universitat és també un element essencial per potenciar els aprenentatges i l'impacte social del pràcticum. És per això que el grup PRAXIS es troba actualment treballant per a la construcció i dinamització d'una comunitat en línia, per articular aquests processos sinèrgics entre tots els agents implicats en les pràctiques externes.

Tenim plena consciència del moment d'inflexió que vivim com a humanitat, a la universitat i, consegüentment, al pràcticum. En aquest article hem identificat els punts forts, els dèbils i els aprenentatges del model desenvolupat i aplicat en el grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona, deu anys després de la implementació del Pla de Bolonya. Tot això fa que ens plantejem cap a on pot anar el perfil del graduat en pedagogia i ens preguntem quins trets haurien de caracteritzar un nou model de pràcticum post-COVID-19, per adaptar-se a aquest nou context sense perdre la qualitat d'aquesta matèria, i de manera específica de l'assignatura de pràctiques externes.

Volem destacar aquesta mirada prospectiva, que precisament estem treballant i debatent en aquests moments en el grup PRAXIS, al voltant de quatre punts. En primer lloc, les tendències en el món del treball; en segon lloc, els trets dels joves en aquest segon quart del segle XXI; seguidament, en tercer lloc, l'acurada revisió del pla d'estudis del grau de pedagogia escoltant totes les veus (docents, institucions, col·legis professionals i alumnat ja graduat i actual), i, finalment, en quart lloc, l'oferta d'un nou

model de pràcticum que afavoreixi la vertebració del grau amb les altres matèries que en formin part.

En relació amb les tendències en el món del treball, cal destacar les idees següents: els processos d'automatització, els avenços en les tecnologies 5G i totes les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) suggerien importants canvis en la configuració i el desenvolupament del treball. Els confinaments massius i globals experimentats en tots els països del món han evidenciat diverses realitats si seguim els treballs de Cornella (2018) o bé de Davies *et al.* (2011): *a*) la desaparició i transformació d'amplis sectors professionals que malgrat la seva aparent fortalesa i impacte econòmic han mostrat la seva vulnerabilitat i prescindibilitat (com el cas del turisme o del comerç de moda, per esmentar-ne alguns); *b*) la transformació psicosocial del treball, on la precarització massiva de les condicions laborals s'ha reflectit en pèrdua de drets (hores, salaris, assumptió de costos de producció i prestació de serveis per part dels treballadors i treballadores en fer-se a casa...); *c*) l'increment en la velocitat del cicle de vida de les empreses i activitats econòmiques (igual que moren uns negocis, en neixen d'altres, el cicle de vida és més curt, dinàmic i intens); *d*) la transformació de les cultures empresarials i relacions interpersonals degut a tota aquesta difuminació de les relacions entre persones, valors i competències. Tot això demanarà, encara més, el desenvolupament d'entorns d'aprenentatge i relacions formals i no formals, la sofisticació en els mecanismes d'avaluació dels aprenentatges i de la transferència a diversos i dinàmics contextos professionals, i la millora dels processos d'autoaprenentatge, tant formals com no formals. Tot plegat requerirà, dels professionals de l'educació, un increment en la seva competència sobre les dinàmiques i gestions psicosocials en entorns virtuals, de canvi i innovació contínues; moltes seran les noves necessitats i problemàtiques relatives a la comunicació, la gestió emocional, el treball col·laboratiu virtual i la gestió local, i hem de facilitar la preparació al nostre estudiantat universitari.

En relació amb els trets del futur alumnat i graduat, ens inspirem en la síntesi magistral elaborada per Reig i Vílchez (2013) sobre les característiques dels joves d'aquest primer quart de segle: *a*) coexistència de la hiperconnexió amb una necessitat de relació interpersonal tradicional on allò privat amb allò públic no es barregin; *b*) cervells altament estimulats, multitasca, convergents i amb força dificultats per focalitzar i conservar l'atenció durant llargs períodes de temps; *c*) externalització de la nostra memòria en tenir accessibles en tot moment els dispositius electrònics (googleització de la memòria); *d*) integració de diversos llenguatges, codis i recursos en una revolució creativa que demanarà dissenys d'aprenentatge ludificats per satisfer necessitats motivacionals i cognitives.

Tot això ens fa pensar si no hi haurà realment una profunda escletxa generacional, com mai abans a la història, entre els docents i l'alumnat. Tanmateix, l'avanç envers fites com la cohesió social, la inclusió, la justícia social o els avenços socials seguiran formant part dels graus educatius i, per tant, els valors que caldrà desenvolupar i les competències que caldrà assolir per als propers plans d'estudis hauran de conciliar i vetllar per assegurar aquestes fites.

En relació amb els entorns no presencials d'aprenentatge, cal destacar el punt d'inflexió que ha representat aquest curs 2019-2020, ja que la Universitat de Barcelona és una universitat pública presencial i, per tant, les activitats lectives principals es desenvolupen a les aules del nostre campus. Però el confinament i mesures derivades han estat la causa que, per primer cop i d'una manera massiva, l'educació superior hagi hagut de compaginar la modalitat presencial amb la virtual (González *et al.*, 2020). Aquesta proposta anomenada *híbrida* ha estat implementada a finals del curs 2019-2020 i programada per al 2020-2021, per a tot el conjunt d'activitats educatives que formen en currículum dels graus (classes, presentació de projectes, avaluació i, per descomptat, el pràcticum). Aquesta combinació s'ha hagut de fer en claus d'extrema rapidesa i flexibilitat. El manteniment dels plans docents i la conservació de la qualitat en els processos formatius, tant a les aules com als centres de pràctiques, s'han pogut assolir en bona mesura, tal com demostra la recerca realitzada al respecte (Aneas *et al.*, 2020). Sobtadament, d'un dia per l'altre, un pràcticum presencial s'ha hagut de transformar en una activitat no presencial. El plantejament de la immersió a la realitat s'ha pogut més o menys conservar, però aquesta realitat ha esdevingut nova i incerta per a tothom; han sorgit nous reptes cada dia, necessitats, respostes i recursos que han afectat totes les persones implicades en les pràctiques externes. Els SPR s'han pogut transformar en activitats virtuals prou eficients per desenvolupar el procés de reflexió i aprenentatges sobre la pràctica. I l'alumnat, potser gràcies a assignatures com PSL-II, en la qual tant es treballa la innovació i la creativitat, han mostrat una bona capacitat de resposta. Aquest assaig general de la combinació dinàmica i híbrida dels entorns virtuals i presencials ha provocat una profunda transformació a les universitats i ha deixat una potent empremta de cara al futur.

En relació amb els aprenentatges adquirits a partir de l'anàlisi realitzada volem destacar les idees següents: *a)* el valor d'una recerca contínua i sistemàtica sobre el pràcticum, que ens ha permès disposar d'indicadors vàlids i fiables sobre l'efectivitat, l'impacte, les innovacions, la pertinença i la transferibilitat del model; *b)* els valors, el compromís i la complementaritat de l'equip de coordinació durant aquests anys, que, a més de la representació de tres dels departaments de la Facultat d'Educació (Departament de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic en Educació, Departament de Didàctica i Organització Educativa i Departament de Teoria i Història de l'Educació), ha comptat amb diversitat de perfils acadèmics i personals i també ha propiciat una recerca en la qual el compromís, la participació i el reconeixement de tots els agents implicats (alumnat, tutors i tutores d'organitzacions, tutors i tutores d'universitat i el personal de suport de la Facultat) ha permès que es generessin innovacions i que ens sentíssim un grup reconegut i valorat per tota la comunitat; *c)* com a *outputs* volem destacar el desenvolupament i la validació d'un sistema d'avaluació per competències valedor, sostenible i fiable; també un model de generació de coneixement i de recerca col·laboratiu i participatiu que ha consolidat una cultura orientada al compromís, la participació i la valorització de tots els agents implicats en les pràctiques (naturalment, es disposa d'un sistema de procediments i documents que permet assegurar la coherència, suficiència i replicabilitat del model, i que permet que cada docent pugui donar el seu toc personal a la relació educativa de les pràctiques externes); *d)* no cal dir que hi ha hagut fracassos i limitacions, com el projecte de crear un servei de seguiment de la inserció professional dels graduats, les plataformes obertes per crear una comunitat de pràctiques més enllà del currículum del grau mitjançant Google+, els

esforços aturats per decisions tècniques de la institució com l'aposta del portafolis digital, els intents per interconnectar més el pràcticum amb el treball de fi de grau i amb el Pla d'Acció Tutorial de la Facultat, la continuïtat de projectes estratègics com el sistema d'acreditació i reconeixement de la qualitat a partir de l'aplicació de la norma ISO 9000:2000, la xarxa interuniversitària de recerca sobre el pràcticum, i tants i tants projectes, somnis i idees. Tanmateix, han estat deu anys que considerem prou fructífers i valuosos.

A través d'aquesta aportació hem realitzat aquesta recopilació i anàlisi d'algunes de les aportacions que considerem més interessants per part del nostre equip, amb una doble finalitat de reflexió i de transferència, aprofundint sobre el que hem fet i avançant al llarg d'aquest recorregut (García Delgado, 2002) i transferint la nostra experiència a altres col·lectius per tal d'anar prosperant, tots plegats, cap a unes millors pràctiques academicoprofessionalitzadores i, de retruc, ajustant i optimitzant el currículum universitari a la realitat laboral del pedagog i la pedagoga.

I per acabar, i no perquè sigui menys important, volem tancar l'article recordant l'alumnat del grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona, el gran protagonista del pràcticum. Volem que tingui ben present que vetllarem per tal que pugui desplegar les seves competències i sàpiga manegar-se amb grans marges d'incertesa, que actuarem malgrat no sapiguem les conseqüències, sense previsió de futur, però cercant sempre aquells entorns en els quals pugui trobar marcs de referència i construir-los enmig de la complexitat (Millan *et al.*, 2014).

Bibliografia

- Aneas, A., Méndez, J. L., i Ferré, M. (2020). Adaptacions curriculars i impactes de la COVID-19 al pràcticum de pedagogia de la Universitat de Barcelona: Satisfacció i aprenentatges durant la pandèmia. *Revista Catalana de Pedagogia*, 18, 29-49. https://issuu.com/institut-destudis-catalans/docs/rcp_18_complet
- Cornella, A. (2018). *Educuar humanos en un mundo de máquinas inteligentes: 100 ideas y reflexiones sobre la nueva educación que necesita la sociedad*. Profit Editorial.
- Correa, E. (2010). Competencias para el acompañamiento en contexto de alternancia. *VI CIDUI. Nuevos escenarios de calidad en educación superior*. Barcelona.
- Davies, A., Fidler, D., i Gorbis, M. (2011). *Future work skills 2020*. Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute. https://www.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf
- Declaració de Bolonya (19 de juny de 1999). *Comunicat de la Conferència de Ministres Europeus Responsables de l'Educació Superior*. <http://eees.umh.es/contenidos/Documentos/DeclaracionBolonia.pdf>
- Domingo, À. (2009). El Practicum en los nuevos planes de estudios. Dins M. Raposo, E. Martínez, L. Lodeiro (coords.), *Formación vs Training* (p. 125-131). Imprenta Universitaria.
- (2010). La práctica reflexiva en los estudios de Magisterio de la UIC. Dins O. Esteve, K. Melief i À. Alsina (coords.), *Creando mi profesión: Una propuesta para el desarrollo profesional del profesorado* (p. 97-114). Octaedro.

- Eraut, M. (2000). Non-formal learning and tacit knowledge in professional work. *British Journal of Educational Psychology*, 70(1), 113-136.
<https://doi.org/10.1348/000709900158001>
- Espanya. Real decreto 1707/2011, de 18 de novembre, por el que se regulan las prácticas académicas externas de los estudiantes universitarios (BOE [en línia], núm. 297, 10-12-2011, p. 132397-132399).
http://www.boe.es/boe_catalan/dias/2011/12/10/pdfs/BOE-A-2011-19362-C.pdf
- Espanya. Real decreto 1393/2007, de 29 de octubre, por el que se establece la ordenación de las enseñanzas universitarias oficiales (BOE [en línia], núm. 260, 30-10-2007). <https://www.boe.es/eli/es/rd/2007/10/29/1393/con>
- García Delgado, J. (2002). Lo que hemos aprendido en 20 años de prácticas en empresas. *Boletín de la Red Estatal de Docencia Universitaria*, 2(1), 13-20.
- González, T., Rubia, M. A. de la, Hincz, K. P., Comas-Lopez, M., Subirats, L., Fort, S., i Sacha, G. M. (2020). Influence of Covid-19 confinement in students performance. *PLOS ONE*, 15(10), article e0239490.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239490>
- Martínez, S., Alós, M., Piqué, B., i Rajadell, N. (2016). Anàlisi de la co-transferència de coneixement entre la universitat i les organitzacions de pràctiques, del Pràcticum del grau de Pedagogia, de la Universitat de Barcelona. *Revista del Congrés Internacional de Docència Universitària i Innovació (CIDUI)*, 3.
<https://www.raco.cat/index.php/RevistaCIDUI/article/view/368004>.
- Millan, D., Rajadell, N., Aneas, A., Graell, M., Noguera, E., i Vilà, R. (2014). La societat a principis del segle XXI: Re-codificar la professió de pedagog/a. *Eix i Xarxa*, 8, 11-12.
https://www.pedagogs.cat/doc/Eix_8_web.pdf
- Morales, P., i Landa, V. (2004). Aprendizaje basado en problemas. Problem - Based Learning. *Theoria*, 13, 145-157. <http://www.ubiobio.cl/theoria/v/v13/13.pdf>
- Rajadell, N., Millan, M. D., i Noguera, E. (2014). El pràcticum al grau de pedagogia: Mapatge, simulació i immersió. *Revista del Congrés Internacional de Docència Universitària i Innovació (CIDUI)*, 2.
<https://www.cidui.org/revistacidui/index.php/cidui/article/view/545/526>
- Reig, D., i Vilchez, L. (2013). *Los jóvenes en la era de la hiperconectividad: Tendencias, claves y miradas*. Fundación Telefónica.
- Rubio, M. J., Vilà, R., i Berlanga, V. (2015). La investigación formativa como metodología de aprendizaje en la mejora de competencias transversales. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 196, 177-182. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.037>
- Tejada, J. (2006). El Pràcticum por competencias: Implicaciones metodológico-organizativas y evaluativas. *Bordón*, 58(3), 403-422.
- (2012). La alternancia de contextos para la adquisición de competencias profesionales en escenarios complementarios de educación superior: Marco y estrategia. *Educación XX1*, 15(2), 17-40.
<https://doi.org/10.5944/educxx1.15.2.125>

- Vásquez, S. (2011). Comunidades de práctica. *Educar*, 47(1), 51-68.
<https://educar.uab.cat/article/view/v47-n1-vasquez/58>
- Vilà, R., Aneas, M. A., Burguet, M., Millan, M. D., Noguera, E., i Rajadell, N. (2012). *Guia pràctiques externes del grau de pedagogia UB per a les organitzacions*. Universitat de Barcelona. <http://hdl.handle.net/2445/32365>
- Vilà, R., i Aneas, A. (2013). Los seminarios de práctica reflexiva en el Prácticum de pedagogía de la Universidad de Barcelona. *Bordón*, 65(3), 165-181.
<https://recyt.fecyt.es/index.php/BORDON/article/view/23171/11597>
- Wenger, E. (2001). *Comunidades de práctica: Aprendizaje, significado e identidad* (G. Sánchez-Barberán, trad.). Paidós.
- Zabalza, M. A. (2006). El pràcticum en la carrera de Pedagogía. *Jornadas sobre el futuro grado de Pedagogía*, Barcelona.
- (2011). El Prácticum en la formación universitaria: Estado de la cuestión. *Revista de Educación*, 354, 21-43. <http://www.educacionyfp.gob.es/dam/jcr:2dcee7bd-8c3c-412e-86e3-bbf098bc3ae8/re35402-pdf.pdf>

Annex 1. Producció científica del grup PRAXIS en el període 2010-2020

Any	Tipus	Revista/Llibre/Projecte	Autoria	Títol
2020	Article de revista	<i>Revista Catalana de Pedagogia</i> , 18, 29-49	Aneas, A., Méndez, J. L. i Ferré, M.	Adaptacions curriculars i impactes de la COVID-19 al pràcticum de pedagogia de la Universitat de Barcelona: Satisfacció i aprenentatges durant la pandèmia
2019	Article de revista	<i>Culture and Experimentation for Well-being</i> . Bloomsbury	Vilà, R. i Aneas, A.	Assessment of interprofessional collaborative practice: Spanish version of the AITCS scale en surender mor culture and experimentation for well-being
2019	Article de revista	<i>REICE: Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación</i> , 17(2)	Vilà, R., Aneas, A., Rubio, M. J. i Freixa, M.	El valor del compromiso del estudiante para la garantía de calidad de la educación superior: Alejándose del enfoque regulatorio
2018	Capítol de llibre	<i>Las prácticas profesionales en titulaciones de educación</i>	Rajadell, N.	El pràcticum en el grado de pedagogia en la Universidad de Barcelona: Competencias necesarias para el tutor y para el alumno
2018	Capítol de llibre	<i>Scienze umane tra ricerca e didattica: II. Le frontiere della didattica tra discipline, competenze e strategie di apprendimento</i>	Rajadell, N.	Il tirocinio universitario e la qualità della didattica
2018	Article de revista	<i>Educar</i> , 54(2), 283-301	Aneas, A., Rubio, M. J. i Vilà, R.	Portafolios digital y evaluación de las competencias transversales en las prácticas externas del grado de pedagogía de la Universidad de Barcelona
2018	Llibre	Col·lecció «Quaderns de docència universitària; 34». ICE, UB i Edicions OCTAEDRO	Alós, M., Aneas, A., Duprat, F. et al.	<i>El pràcticum del grau de pedagogia: La implicació de l'estudiant en l'optimització de l'itinerari formatiu</i>
2018	Article de revista	<i>Revista Pràcticum</i> , 3(1), 1-19	Aneas, A. i Vilà, R.	Entornos de desarrollo y aplicación de las competencias en el Prácticum del grado en pedagogía de la Universidad de Barcelona
2018	Article de revista	<i>Revista del CIDUI</i>	Vilà, R., Aneas, A. i Rajadell, N.	Una comunitat de pràctica virtual al pràcticum del grau de pedagogia: Un estudi per enquesta sobre la implementació a la Universitat de Barcelona
2016	Participació en congrés	EDUNOVATIC 2016. Congreso Virtual Internacional de Educación, Innovación y TIC	Vilà, R. i Rubio, M. J.	Una comunidad de práctica virtual para la co-transferencia: La visión de tutores y tutoras de prácticas del grado de pedagogía

2016	Article de revista	<i>RIDU: Revista d'Innovació Docent Universitària</i> , 8, 98-108	Martínez, S., Rajadell, N., Aneas, A. i Vilà, R.	Repensar la profesión desde la formación y la práctica: Las prácticas externas de pedagogía
2016	Article de revista	<i>Revista del CIDUI</i> , 3, 1-12	Martínez, S., Alós, M., Piqué, B. i Rajadell, N.	Anàlisi de la co-transferència de coneixement entre la universitat i les organitzacions de pràctiques, del pràcticum del grau de pedagogia, de la Universitat de Barcelona
2015	Article de revista	<i>REIRE: Revista d'Innovació i Recerca en Educació</i> , 8(2), 205-216	Graell, M., Martínez, S., Piqué, B., Rajadell, N., Vilà, R., Aneas, A., Noguera, E. i Gómez, J.	Co-transferencia y partenariado en el marco relacional entre las organizaciones de prácticas y la universidad
2015	Participació en congrés	V Congrés Internacional UNIVEST 2015: «Els reptes de millorar l'avaluació»	Aneas, A., Vilà, R. i Alós, M.	La vinculació de les pràctiques externes i el treball final de grau, percepcions de l'alumnat sobre el seu desenvolupament competencial
2015	Participació en congrés	XVII Congreso Internacional de Investigación Educativa (AIDIPE): «Investigar con y para la sociedad»	Aneas, A., Reguant, M. i Rodríguez, M. L.	Evaluación de los resultados de aprendizaje: El caso del pràcticum del grado de pedagogía de la Universidad de Barcelona
2015	Capítol de llibre	<i>Investigar con y para la sociedad</i> , vol. 2	Aneas, A. i Vilà, R.	¿Hay cambios en la percepción que tiene el alumnado sobre su competencia tras haber desarrollado su pràcticum? El caso del grado de pedagogía de la Universidad de Barcelona
2015	Participació en congrés	XIII Symposium Internacional sobre el Practicum y las Prácticas Externas: «Documentar y evaluar la experiencia de los estudiantes de prácticas»	Vilà, R., Martínez, S., Igual, M. J. i Aneas, A.	Co-transferencia en el pràcticum: Una conceptualización desde sus tutores y tutoras
2015	Article de revista	<i>Procedia - Social and Behavioral Sciences</i> , 196, 226-232	Vilà, R., Aneas, A. i Rajadell, N.	La evaluación de competencias del alumnado en las prácticas externas: La perspectiva de todos los agentes implicados en las prácticas externas del grado de Pedagogía de la Universidad de Barcelona
2015	Article de revista	<i>RIDU: Revista d'Innovació Docent Universitària</i> , 7, 57-70	Rubio, M. J., Vilà, R. i Aneas, A.	Portafolios electrónico y actitudes hacia las TIC del alumnado en la asignatura de Prácticas Externas
2014	Article de revista	<i>RIDU: Revista d'Innovació Docent Universitària</i> , 6, 32-52	Millan, D., Burguet, M., Vilà, R. i Aneas, A.	PRAXIS: El pràcticum al grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona

2014	Article de revista	<i>REIRE: Revista d'Innovació i Recerca en Educació</i> , 7(1), 93-112	Vilà, R., Burguet, M. i Aneas, A.	El pràcticum al grau de pedagogia de la Universitat de Barcelona: El mapa de la professió, la pràctica simulada i la immersió en una organització
2014	Participació en congrés	IV Congrés Internacional UNIVEST	Armadans, I., Castrechini, A. <i>et al.</i>	Construcció d'una eina per a l'auto-diagnosi de la retroalimentació que fa el tutor en les pràctiques externes en el marc de l'avaluació formativa
2013	Participació en congrés	Congreso Internacional de Investigación	Aneas, A., Vilà, R., Armadans, I. i Cid, A.	Evaluación de las competencias transversales del grado de Pedagogía de la Universidad de Barcelona
2013	Article de revista	<i>Bordón: Revista de Pedagogía</i> , 65(3), 165-181	Vilà, R. i Aneas, A.	Los seminarios de práctica reflexiva en el pràcticum de Pedagogía de la Universidad de Barcelona
2013	Participació en congrés	XII Symposium Internacional sobre el Pràcticum y las Prácticas en Empresas en la Formación Universitaria, 159-167	Armadans, I., Castrechini, A. i Aneas, A.	Empleabilidad, prácticas externas y autoregulación del aprendizaje en la universidad: Propuestas y recomendaciones desde una perspectiva transdisciplinar
2013	Participació en congrés	XII Symposium Internacional sobre el Pràcticum y las Prácticas en Empresas en la Formación Universitaria	Aneas, A., Rajadell, N. i Renom, A.	Pràcticum: Transición, transdisciplina, y transformación
2012	Participació en congrés	CIDUI, Congrés Internacional de Docència Universitària i Innovació	Freixa, M., Venceslao, M., Vilà, R. i Escofet, A.	Una proposta de centres de qualitat en el marc de les pràctiques: Disseny d'un sistema de gestió del pràcticum